

Алла Кравченко

КРАВЧЕНКО Алла Петрівна — кандидат юридичних наук, асистент кафедри суспільних наук Полтавського факультету Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сфера наукових інтересів — філософія та антропологія права.

МІФОЛОГІЧНЕ ТА РЕЛІГІЙНЕ СВІТОВІДЧУТТЯ В ОСМИСЛЕННІ ПРАВА

Міфологічне бачення світу нереклексивне, невідоме, інстинктоподібне. Релігійне осягнення реальності реалізується через єдність стихійної і свідомої складових. У міфологічному осягненні світу визначальну роль виконують органи відчуття, у релігійному — продуктивна й репродуктивна уява, у правовому — інтелект, розсудок і розум людини. Філософія права формує універсальні світоглядні засади правової реальності.

Ключові слова: *міфологія, релігія, світовідчуття, право, правова реальність, буття права.*

Міфологія, релігія і право як типи світогляду містять як раціональні так і ірраціональні складові, хоча, звісно, їх співвідношення є різним у кожному з цих типів. Міфи ґрунтуються на чуттєвому ставленні людини до світу, зокрема — до історичного світу, який виокремлюється з природного універсуму. Але це ставлення особливе, світоглядне. Тому міф є не просто чуттєвим відношенням, фізіологічним відчуттям, він є світовідчуттям. Тобто це таке відчуття історичної реальності, коли щось конкретно-чуттєве сприймається як узагальнене: це чуттєве відбиття світу як цілого. Адже з трьох основних

рівнів ставлення до людини, до світу — світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння — у міфологічного баченні історії найрозвинутішим є саме світовідчуття, а світосприйняття та світорозуміння перебувають тут ще в латентному стані, прихованому й зародковому. Отже, міфологічне світовідчуття виконує не лише власні функції, а значною мірою й функції уявлення та узагальнення, властиві розвинутим формам світогляду — світосприйняттю та світорозумінню. Тому світовідчуття, на нашу думку, набуває більш раціональних рис у світогляді міфологічному, ніж у релігійному чи правовому.

Унаслідок цього міфічне світовідчуття, на відміну від звичайного, фізіологічного відчуття, завжди містить у собі момент чарівного, фантастичного, постає як чуттєве персоніфіковане й водночас узагальнене уособлення якоїсь вищої сили, що творить світ природи й людей (яка в міфології розглядається як щось єдине). Міфічне узагальнення не є логічним, воно відбувається не через абстрактні поняття (бо їх ще взагалі немає), а спочатку через чуттєві персоніфікації тотемного характеру. З цим пов'язана ще одна особливість міфу як форми світоглядного освоєння світу — він (міф) не є причинно-наслідковим поясненням явищ, процесів і речей. Міф — це така об'єктивація суб'єктивного переживання чи враження, за якої породження людської фантазії приймаються за реальність, тоді як справжня реальність тлумачиться як щось похідне, вторинне.

Близькою до такого міфологічного світовідчуття є стихійне правовідчуття законопослушного громадянина, для якого право є samozрозумілим, таким, що не потребує додаткового обґрунтування: «Так слід робити, тому що так прийнято робити». Правова свідомість виникає таким чином одночасно з визнанням права як обов'язкової складової суспільної реальності. ***Сила права не зводиться до обставин його визнання, а базується на самому факті його визнання.***

Проілюструвати це можна за аналогією з виникненням ідеї історії у міфології, який аналізує Ф.Шеллінг. «Процес,

завдяки якому постала свідомість, – писав він, – яку виявляємо ми уже в абсолютно праісторичний час, може бути лише процесом надісторичним. Раніше ми послідовно переходили від історичного до відносно-історичного, потім до абсолютно-історичного, тепер же ми змушені перейти від абсолютно-історичного до надісторичного і, як раніше переходили від окремої людини до народу, від народу до людства, так тепер переходимо від людства до споконвічної людини, бо таку можна мислити лише в надісторичному» [1, с.315]. Даний висновок постає, на думку І.В.Бойченка, як занадто категоричний. Ще більшою крайністю, якої припустився німецький мислитель-романтик, уважає він [2, с.28], було гіпостазування міфології, що, по суті, постає у нього як справжній суб'єкт історичного процесу, а окремі люди чи цілі народи – лише як її знаряддя. «Міфологічні уявлення, – підкреслював Шеллінг, – ні віднайдені ні, ні видумані, ні довільно прийняті. Породження незалежного від мислення й волі процесу, вони відрізнялися для підпадаючої йому свідомості недвозначною та невідступною реальністю. Народи та індивіди лише знаряддя процесу, котрий для них є неосяжним, якому вони слугують, не розуміючи його» [1, с.323]. Шеллінг навіть вважав похибкою існування того чи того народу до міфології, – коли припускається, що спочатку з'являється народ як певне неповторне соціокультурне утворення. Тобто – що еллін вже поставав як еллін, а єгиптянин – як єгиптянин ще до того, як той і той тим чи іншим чином набули своїх, саме і тільки їм властивих міфологічних уявлень. Адже, заперечував він подібній позиції, чи залишиться еллін елліном, а єгиптянин єгиптянином, якщо відняти у них міфологію. З його точки зору, ні еллінський, ні єгипетський народ не запозичили власну міфологію в інших народів, й не породили її **після того**, як стали греками чи єгиптянами. «Вони, – був переконаний німецький філософ, – стали самими собою лише **разом** з їх міфологією, лише одночасно з тим, як їм дісталася їх міфологія. Зазвичай же міркують зовсім інакше – протилежним чином:

якщо міфологія народу складається в ході історії – а історія розпочинається для народу, як тільки він починає існувати, – якщо вона виникає у нього завдяки історичним обставинам і контактам з іншими народами, то у нього, отже, є історія до всякої міфології. Однак народ здобуває міфологію не в історії, навпаки, міфологія визначає його історію, або, ліпше мовлячи, вона не визначає історію, а є його доля (як характер людини – це її доля); міфологія – це з самого початку жереб, що йому випав. Хто буде заперечувати, що разом з вченням про Богів індійцям, еллінам тощо дано всю їх історію?» [1, с.213]

Варто, однак, на нашу думку, прийняти логіку Шеллінга щодо міфології, коли заходить мова про правову реальність. Аналогічним щодо міфології чином без визнання права (певної системи права) чи можемо говорити про правовий статус людини? На нашу думку, слід визнати. Що це більше, ніж аналогія, але швидше – світоглядне підґрунтя будь-якого права у міфологічному світогляді. Тут отримуємо найзагальнішу відповідь на згадані вище три світоглядні питання.

З точки зору сучасного суспільства можна також згадувати про міфологію, коли її розглядають як певний тип ідеології. Чи не вперше таку системну трактовку ідеології як соціальної міфології дав французький соціолог Жорж Сорель (1847 – 1922). Він витлумачує міф як поєднуючий і спонукаючий до дії емоційно-психологічний імператив, заснований не на детерміністських схемах, а на вірі, й виступаючий визначальним, хоч, як правило, не завжди усвідомленим, компонентом ідеології й свідомості соціальних спільнот і сил. В середині та другій половині ХХ ст. ідеологію в якості міфологічного (причому – переважно негативно поцінованого) зображення історичних реалій, розглядали австро-американський вчений В.Райх (1897 – 1957), праці якого присвячені, зокрема, критичному аналізу специфіки і структури фашистської ідеології та розкриттю механізмів обробки, з її допомогою, індивідуально-масової свідомості населення; канадський дослідник Л.Фойер,

що розглядає ідеологічний міф як мотиви (переважно фіктивні) боротьби поколінь, а саму історію – як арену боротьби різноманітних міфологем [3, с.27-29].

На позитивному ж значенні ідеологічних міфів ХХ ст. в осягненні й політичній трансформації історичної дійсності акцентували свою увагу переважно представники тієї лінії філософської думки, яка вела до фашизму (К.Клагес, Е.Юнгер, А.Боймлер, А.Розенберг). Клагес, зокрема, виходить, як з основоположної, з міфологеми «кінця історії людства» як закономірного наслідку переможної боротьби агресивного, руйнівного і раціонального духу проти інстинктивного, перебуваючого в захисті, культуробіжного життя. Він створює міф, в котрому вся історія людського роду інтерпретується як злочин розуму проти ірраціональної стихії життя. Відповідно пошуки виходу вбачаються або ж у перемозі ірраціональних, міфічно-інстинктивних начал життя, або ж – в разі перемоги духовного, розумного начала над життєво-міфологемним і краху всесвітньої історії – в перенесенні цієї ж, по суті, боротьби у післяісторичний період існування людства – використовуючи конструктивні можливості все того ж міфу. У Юнгера воля до влади, вона ж – воля до тотальної мобілізації – постає як підвалина й основний рушій міфологічної діалектики життя, яка полягає у світовій війні й світовій революції буяючого життя проти бунтівного розуму. В цей контекст він прагне убити міф про переможну боротьбу крові проти духу, робітника проти бюргера, яка має призвести до панування нового порядку. Ці ідеї отримують своє завершення і відверто тоталітаристське осмислення у Боймлера та Розенберга. Передусім – у «Міфі ХХ століття» останнього, де міф постає як основа нацистського осмислення й «впорядкування» існуючого історичного світу. «Життя раси, народу, – з погляду А.Розенберга, – відображається не в логічно розвинутій філософії, вона є не природним процесом, що закономірно розвивається, а формуванням містичного синтезу» [4, с.191].

Слід зауважити, що доволі абстрактні розмірковування у галузі міфологізації історії у теоретиків фашизму доволі жорстко спрямовували їх практичні рекомендації у галузі права, коли права людей різних рас, різного рівня мобілізації волі виявляються також різними. Расова дискримінація, виправдання порушення прав представників іншої ідеології — ось наслідок ідеологізації права через його своєрідну «міфологізацію» [5, с.316]. Нехай і у такий негативний спосіб, але це також доводить вплив міфології як типу світогляду на формування певної філософії права та конкретної практики застосування права. Фактично ж тут мова зводиться до відмови від науки, а також значної частини філософського знання як складової правового світогляду.

Звертаючись до аналізу релігійного світогляду, слід зазначити, що неоціненна заслуга релігійного осмислення суспільства полягає в тому, що саме в його рамках світоглядні питання вперше починають формулюватися і вирішуватися не стихійно, в несвідомій формі, а цілеспрямовано, свідомо. Адже міфологічне бачення світу є принципово нерелексивним. Міф закінчується там, де починається рефлексія, самоусвідомлення. Міфологічне охоплення світу не може зробити своїм предметом самого себе. Тому міфологічна свідомість, і в цьому полягає один з її основних парадоксів, ставить і розв'язує навіть найголовніші історичні, смисложиттєві питання несвідомо, «за спиною свідомості» (за висловом Гегеля), інстинктоподібно. А отже, — й неадекватно, в перетворених формах. Релігійне осягнення історичної реальності, на відміну від міфологічного, вже не є суто нерелексивним, лише стихійним. Воно реалізується через єдність стихійної й свідомої складових. Щоправда, особливо на перших етапах формування й розвитку релігійного осмислення історії — з переважанням стихійного начала. Пізніше ж поступово дедалі більше зростає роль вже свідомого начала в релігійному розумінні історичного світу людей. Однак, від свого виникнення й до сучасного етапу існування релігійне сприйняття суспільної

реальності, подібно до міфологічного, розглядає відношення «людина — суспільний світ» не у його чистому вигляді, а через посередництво низки інших, незвичайних, істот — богів, духів, ангелів, демонів тощо.

Релігія не лише укорінює людські закони у законах божественних, але й вперше формує у людині своєрідне відчуття глибинного релігійного обов'язку, який задає специфічне відношення до світу: людина постійно свідомо відчуває себе не лише у певному праві (дарованому Богом-Отцем і засвідченому Богом-Сином), але й у постійному обов'язку-боргу перед кожним ближнім (християнська любов має бути активною, а не споглядальною). Тим самим формується важливий елемент світогляду людини, який зберігає свою силу і сьогодні: самим своїм існуванням людина вже засвідчує певні права і певні обов'язки, конкретна система права лише уточнює їх.

Релігійний світогляд вперше розгорнуто формує, на нашу думку, таку важливу складову будь-якого світогляду як суспільний ідеал. Для філософії права це означало відкриття принципово важливого для правової реальності розрізнення реальності наявного і реальності належного. Саме належне і є суспільним ідеалом. У праві також далеко не все реалізується на сто відсотків, однак так само, як у релігійному світогляді головне — не бути безгрішним, але уникати гріха, докладаючи до цього максимум зусиль (у орієнтації на релігійний ідеал), так і **у світогляді з правової точки зору важливий передусім намір не порушувати закон і право та докладання зусиль по втіленню цього наміру.**

Усі три типи світогляду — міфологічний, релігійний і правовий — постають не тільки як три прогресуючі, послідовні основоположні форми осягання правової реальності. Але, й не меншою мірою, — як три співіснуючі й сьогодні способи осмислення права. Кожен з цих світоглядів характеризується власним, лише йому притаманним підходом до вираження й тлумачення правової реальності. Тому будь-

який з них є однаково необхідним, по своєму повноцінним і «рівноправним» щодо інших. А в певному якомусь вимірі — навіть таким, що має й переваги щодо двох інших.

Як змінюється історично співвідношення ролей основних пізнавальних здатностей у філософському світоглядному схопленні своєрідності суспільної дійсності, так може змінюватись воно і контекстуально — відповідно до суспільно-правових потреб [6, с.118]. Якщо в міфологічному осягненні визначальну функцію виконували органи відчуття, в релігійному — продуктивна й репродуктивна уява, то в правовому — інтелект, тобто розсудок і розум людини. І в усіх цих трьох формах велику роль відіграє також така людська здатність як воля, яку коротко можна схарактеризувати як спроможність людини ставити перед собою цілі (діяльності, відносин, спілкування, поведінки, організації тощо) і мобілізувати та зосереджувати свої здатності, здібності й зусилля на їх реалізації.

У кожному з означених типів осягнення права воля є важливим і необхідним компонентом. У міфологічному погляді на правові реалії воля в якості природної здатності постає в найбільш чистому вигляді — як сліпа й передусім імпульсивна сила. При цьому тут вона відзначається найвищою загальною, надпотужною, так би мовити, енергетичною напругою, хоча в окремих випадках, у тих чи інших індивідів може бути й значно послабленою, що відбивається, звісно, й на характері їх міфологічного світовідчуття. У структурі релігійного сприйняття права воля постає не тільки, а подекуди й не стільки як породжуюча й спрямовуюча буттєві імпульси людини сила, скільки як сила підпорядковуюча, організуюча, керуюча і навіть гальмуюча, стримуюча тощо. Водночас не можна не враховувати й тієї обставини, що інколи саме в сфері релігійного світовідношення спостерігаються своєрідні вольові «флуктуації», небачені деінде (типові приклади — релігійний фанатизм, або ж, навпаки, героїчне вільнодумство. В обох випадках вольова домінанта може призводити, в крайньому варіанті, до свідомої

самопожертви заради певних світоглядних ідей, ідеалів, переконань тощо). Ще чіткіше означена регулятивна, стримуюча й гальмуюча роль волі виявляється, в якості загальної тенденції, у філософському правовому світоспогляданні [7, с.33]. У певному сенсі й з усіма належними застереженнями можна очевидно твердити, що мірою зростання, в світоглядному осягненні правових явищ, ролі інтелектуальних начал значення й сила вияву начал вольових, навпаки, зменшується.

Раціональне та ірраціональне, таким чином, постають як потужні чинники, що спрямовують людську волю в правове або позаправове поле у залежності від того, наскільки визначеним у правовому відношенні виявляється світогляд людини. Саме завдяки вольовій діяльності з стихійно аморфного і неорганізованого світогляду викристалізуються базові принципи його організації. Ці принципи є орієнтирами, котрі задають стратегію захисту тих основних цінностей, завдяки яким філософія права набуває універсальної сили правового значення. Адже попри усю розмаїтість історичних контекстів і правових традицій, право завжди захищає людину. Тому на відміну від конкретної системи права, яка захищає певні національні, корпоративні тощо цінності, а отже і різні світогляди, філософія права формує свої власні, універсальні для всіх людей і культур світоглядні засади.

Література

1. *Шеллинг Ф.В.И.* Введение в философию мифологии. Историко-критическое введение в философию мифологии. /Шеллинг Ф.В.И. — Сочинения: В 2-х т. — М.: Мысль, 1989. Т.2. [Книга первая]. — 605 с.
2. *Бойченко І.В.* Філософія історії / Іван Васильович Бойченко. — К.: Знання України, 2000. — 723 с.
3. Філософія політики [Автор.– упорядник В.П.Андрущенко, В.С.Бакіров, М.І.Бойченко, Л.В.Губерський]. — К.: Знання України, 2003. — 400 с.

4. Цит. по кн.: Одуев С.Ф. Тропами заратустры: (Влияние ницшеанства на немецкую буржуазную философию). — [Текст] / Одуев С.Ф. — М.: Мысль, 1971. — 429 с.
5. *Габермас Юрген*. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / Юрген Габермас. — Львів: Астролябія, 2006. — 415 с.
6. *Честнов И.Л.* Социальная антропология права современного общества / И.Л.Честнов. — Санкт-Петербург: СПб ИВЭСЭП, 2006. — 244 с.
7. *Цимбалюк М.* Онтологічний аспект дослідження права та правосвідомості / М.Цимбалюк. — Право України. — 2007. — №2. — С. 31–35.

Мифологическое видение мира нереплексивно, неосознанно, инстинктообразно. Религиозное постижение реальности реализуется через единство стихийной и сознательной составляющих. В мифологическом постижении мира определяющее значение исполняют чувственные органы, в религиозном — продуктивное и репродуктивное представление, в правовом — интеллект, рассудок и разум человека. Философские права формирует универсальные мировоззренческие основания правовой реальности.

Ключевые слова: мифология, религия, мироощущения, право, правовая реальность, бытие права.

Mythological view of the world is irreflexive, unknown, and instinctive like. Religious comprehension of reality realizes through the unity of elemental and conscious component. In mythological world cognition the great role play the organs of sense perception, in religious — productive and reproductive view, in legal — human's intellect, sense and mind. The philosophy of law forms universal out looking foundations of the law reality.

Key words: mythology, religion, world sensation, law, law reality, functioning of laws.

Надійшла до редакції 15.01.2009 р.